

ТЕРМІН ТА ЙОГО ОЗНАКИ. ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК СИСТЕМА

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У роботі представлено деякі засади формування української термінології. Розглянуто основні ознаки терміна та класифікацію галузевих терміносистем.

Ключові слова: *термін, термінологія, терміносистема.*

Abstract

In the article presents some principles of the formation of Ukrainian terminology are presented in this paper. The main features of the term and the classification of branch terminology systems are considered.

Key words: *term, terminology, terminology system.*

Слово «термін» відоме ще з античних часів. У середньовіччі набуло значення «визначення» показанення. У старофран. мові знаходять навіть номінацію *terme* «слово». В Україні ця назва поширюється вже у XVIII ст. [4, с. 3].

Термін (від латин. *terminus* – кордон, межа, кінець) - це слово або словосполучення, яке позначає поняття певної галузі науки, культури, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя.

Кожна галузь науки, техніки, виробництва, мистецтва має свою термінологію. Виокремлюють такі основні групи термінологічної лексики: математичну (*ділене, дільник, косинус, логарифм, частка*), фізичну (*молекула, коливання, статика, індукція*), мовознавчу (*фонема, афікс, парадигма, синтаксис, метатеза*), літературознавчу (*лейтмотив, верлібр, хорей, сюжет, фабула, анапест*), філософську (*діалектика, гносеологія, абсолют, апіорі, інтенція*), фінансову (*банк, кредит, лізинг, своп, баланс*), хімічну (*кисень, іонізація, оксиди, хімічна реакція*), біологічну (*рецептор, клітика, гомеостаз, мезодерма*), музичну (*октава, квінтет, акорд, гармоніка*), спортивну (*ферзевий гамбіт, гросмейстер, аут, тайм, сет, раунд*) тощо.

Серед системи термінів кожної галузі вирізняють дві складові – термінологію і терміносистему.

Термінологія - 1) розділ мовознавства, що вивчає терміни (у цьому значенні все частіше використовують слово *термінознавство*); 2) сукупність термінів певної мови або певної галузі. Наприклад, можемо говорити про англійську, польську, російську, українську та інші термінологію, а також про термінологію математичну, юридичну, хімічну, технічну тощо.

Галузеві термінології, тобто сукупність термінів конкретних галузей), називають **терміносистемами**, або термінологічними системами [3, с. 14].

Системність термінології зумовлена двома типами зв'язків, які надають сукупності термінів системного характеру:

- логічними (якщо між поняттями певної галузі науки існують системні логічні зв'язки - а вони є в кожній науці, - то терміни, які називають ці поняття, мають теж бути системно пов'язаними);
- мовними (хоча терміни позначають наукові поняття, вони залишаються одиницями природної людської мови, а відповідно їм властиві всі ті зв'язки, які характерні для загальноживаних слів - синонімічні, антонімічні, словотвірні, полісемічні, граматичні, родо-видові тощо).

Термінологія – це не хаотична сукупність слів, а організована на логічному й мовному рівні система спеціальних назв.

Науку, що вивчає термінологію, називають термінознавством. Біля витоків творення української термінології стояли науковці І. Верхратський, В. Левицький, О. Курило, О. Огоновський, І. Пулюй та інші. Вони доклали багато зусиль до вироблення фахової термінології з різних наукових і технічних ділянок, прагнули до того, щоб термінологія була всеукраїнська і поєднувала елементи власне національного і міжнародного ». Незважаючи на відмінності й багатогранність сучасних галузей наукового знання і властивих їм понять, існує низка спільних ознак, які визначають суть терміна як особливої мовної одиниці [1, с. 164].

Основні ознаки терміна:

- **системність:** кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення, а за межами своєї терміносистеми він може мати зовсім інше значення.

- **точність:** термін повинен якнайповніше й найточніше передавати зміст поняття, яке він позначає, неточний термін може бути джерелом непорозуміння між фахівцями.
- **прагнення до однозначності** у межах своєї терміносистеми: якщо більшість слів загальноживаної мови багатозначні, то більшість термінів – однозначні, це зумовлено їх призначенням, але повністю усунути багатозначність (найчастіше двозначність) не вдається. Якщо термін є багатозначним, автор має будувати текст так, щоб було зрозуміло значення: судова справа, особова справа.
- **наявність дефініції:** кожний науковий термін має дефініцію (означення), яка чітко окреслює, обмежує його значення.
- **нейтральність,**
- **відсутність емоційно-експресивного забарвлення,**
- **відсутність синонімів,**
- **інтернаціональний характер,**
- **стислість, відкритість і динамізм** системи, що виявляється у процесах термінологізації,
- **ре- і детермінологізації,** постійному поповненні системи новими термінами;
- **прозорість** внутрішньої форми терміна, що поліпшує його сприйняття і збереження у терміносистемі.
- **стандартність.** Термін має бути стандартним, тобто його потрібно вживати лише в тій формі, які зафіксовано у словнику: діловодство, але не діловедення; автобіографія, а не життєпис; меню, а не стравопис [3, с. 24].

Термінологія виконує такі основні функції – позначає наукові поняття і задовольняє потреби спілкування фахівців - за умови, якщо вона є загальноприйнята, унормована, відповідатиме вимогам до термінів.

Кодифікація термінів – це систематизація термінів у словниках, довідниках, що орієнтують мовців на правильне їх використання. Значення термінів зафіксовано у спеціальних словниках, довідниках. Розрізняють такі види: словники терміносистем, затверджені у вигляді стандартів; словники термінології (універсальні енциклопедії, галузеві енциклопедії, галузеві термінологічні словники).

Перекладні словники – найпоширеніший тип сучасних термінологічних словників. Серед двомовних термінологічних словників поряд з російсько-українськими найчастотнішими є англійсько-українські, латинсько-українські тощо, окрім того, ще укладають тримовні, значно рідше - чотири-семимовними.

Енциклопедично-довідкові словники фіксують терміни, подають пояснення наукових понять. Словникова стаття в лексикографічних працях такого типу складається з двох частин - назви поняття і його означення (дефініції).

Тлумачно-перекладні словники – це праці змішаного типу, які перекладають термін іноземною мовою (або кількома мовами) і подають його тлумачення. Цікавою лексикографічною працею, яку можна вважати певним символом нашого часу є «Тлумачно-термінологічний словник з ринкової економіки» (Харків, 1994), де, крім тлумачення, подано відповідники до українського терміна російською, англійською, німецькою, французькою, іспанською мовами.

Кілька років тому електронні словники перевернули свідомість лінгвістів, перекладачів, самих лексикографів та пересічних громадян, що мають справу з іноземною мовою. Електронний словник - комп'ютерна база даних, що містить особливим чином закодовані словникові статті, які дозволяють добирати потрібні слова, часто з урахуванням морфологічних форм і особливостей поєднання слів.

Галузеві терміносистеми взаємодіють одна з одною, мають спільний термінологічний фонд. Ізольованих терміносистем немає, вони містять уніфіковані щодо норм сучасної мови терміни на міжгалузевому рівні. Залежно від ступеня спеціалізації значення терміни переділяються на три групи.

1 Загальнонаукові терміни, які вживаються майже в усіх галузевих термінологіях, наприклад *система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез* тощо. Треба зауважити, що такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення, пор *мовна система, закони милозвучності, теорія походження мови*. До цієї категорії відносять і загальнотехнічну термінологію (*машина, пристрій, агрегат*).

2. Міжгалузеві терміни – це терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях (економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад: *амортизація, екологічні витрати, санація, технополіс, приватна власність*).

3. **Вузькоспеціальні** терміни – це слова чи словосполучення, які позначають поняття, що відображають специфіку конкретної галузі, наприклад: *авантитул, аграф, боковик, вакат, правка, ретуш* [2, с. 19].

Отже, українська наукова мова має давні традиції термінотворення, її терміносистеми формувалися на власній мовній основі, засвоюючи те, що вже було напрацьовано. Співвідношення національного та міжнародного було й залишається каркасом у концептуальному підході до термінотворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л. Є. Термінологія та її сучасний стан розвитку [Текст] / Л. Є. Азарова // Типологія мовних значень у діяхронічному і зіставному аспектах : зб. наук. пр. Донецького держ. ун-ту. - 1999. – Вип. 2. - С. 163–168.
2. Азарова Л. Є. Проблеми української науково-технічної термінології [Текст] / Л. Є. Азарова, Д. О. Жмурко // Тези доповідей III міжнародної наукової конференції „Проблеми науково-технічної термінології”. – Львів, 1994. - С. 18–20.
3. Азарова Л. Є. Професійне спілкування науково-технічних працівників і студентів інженерних спеціальностей [Текст] / Л. Є. Азарова, Н. Й. П'яст, Т. Ю. Іванець. – Вінниця : ВНТУ, 2008. – 189 с.
4. Азарова Л. Е. Термин как объект исследования лингвистами [Текст] / Л. Е. Азарова // Вопросы филологии в школе и ВУЗе : сборник научных трудов. – Таганрог : Изд-во Таганрогского гос. пед. ин-та, 1999. – Ч. II. – С. 3-5.

Степанов Олексій Дмитрович – студент групи 2КІ-18б, Факультет інформаційних технологій та комп'ютерної інженерії, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: stepanovod@ukr.net

Stepanov Alexey Dmitrievich - student of the group 2KI-18b, Faculty of Information Technologies and Computer Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: stepanovod@ukr.net

Науковий керівник: **Азарова Лариса Євстахіївна** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: kmz2427@ukr.net.

Supervisor: **Azarova Larysa Y.** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Chair of Linguistics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: kmz2427@ukr.net.